

סיכון עצמי לצורך הצלת נפש

בתקופת התפרצות נגיף הקורונה

עמנואל ליפשיץ

ראשי פרקים:

הקדמה
לא תעמוד על דם רעך כנגד חיך קודמים
להציל גם כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי
אין להציל כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי
מידת חסידות
תקופת התפרצות נגיף הקורונה
דין הניצול
סיכויי המוות
זמן ההידבקות - ספק סכנה עתידי
דין המציל
סיכום
נספח: הערות הרב מנשה שמרלובסקי על המאמר
שיטת המשנה ברורה - ראשי להציל גם כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי
מגפת הקורונה כמלחמה לאומית

הקדמה

מגפת הקורונה הביאה עמה חיזוק לערך הערכות ההדדית בעם ישראל. במהלך תקופת ההתפרצות העיקרית של המגפה, בני נוער רבים החלו לבצע קניות ושליחויות עבור בני הגיל השלישי. לפנינו התממשות חיה של דברי רבי עקיבא "וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" – זה כלל גדול בתורה.¹ החישוב מושכל - הסיכון של נער צעיר להיפגע מהמחלה תוך כדי סיכון חיים נמוך משמעותית מהסיכון של אדם מבוגר.³ ברצוננו לדון, האם אותו נער צריך לשים עצמו בסיכון גבוה יותר להידבקות, דבר שעלול לסכן את חייו, על מנת לעזור לאדם המבוגר? מיותר לציין, שלולא עזרת הנער, המבוגר יאלץ לצאת

• המאמר זכה במקום הראשון בתחרות מפעל הפייס לכתיבת מאמרים עיוניים.

¹ ויקרא יט, יח. ירושלמי נדרים פ' ט, ה' ד.

² על הקשר בין מצוות "ואהבת לרעך כמוך" והסתכנות למען הזולת, נביא את דברי הרב אליעזר מלמד (פניני הלכה, העם והארץ ז, א): "בנוסף למצווה היסודית 'וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ' (ויקרא יט, יח), שעליה אמר רבי עקיבא שהיא כלל גדול בתורה, ומוכן שהיא כוללת בתוכה את כל היחסים הטובים שצריכים לשרור בין אדם לחבירו, פירטה התורה עוד ציווי, 'לא תעמד על דם רעך'. לא מספיק לחייך אל החבר, ולפעמים אף לעזור לו, אלא קובעת התורה, שיש לאדם אחריות וערכות כלפי חבירו. שאם חבירו נמצא בצרה, חובה עליו לקום לעזרתו. ולא לחסוך במאמצים ובממון בעת הצלת החבר". השלכות מעשיות של דין זה, נידונות בהרחבה בגוף המאמר.

³ נדרש להעמיד את הנדון, במצב שבו אין אפשרות לבצע הזמנות מהאינטרנט (מחוסר הבנה של המבוגר בפלטפורמת ההזמנות, או בהזמנת תרופות שאותן לא ניתן לשלוח אלא חייבים להגיע לקחתם), שהרי אם ניתן למנוע את יציאת הנער על ידי שליח, הרי זה מה שצריך לעשות. ובכך לצמצם את הסיכויים להידבקות, הן של האדם המבוגר, והן של הנער. דיני הסתכנות של שליח בתשלום, הם נושא למאמר בפני עצמו, ואכמ"ל.

החוצה, דבר הכרוך בסיכון גדול.⁴ לכאורה נראה כי השאלה תלויה בסוגייה 'סיכון עצמי לצורך הצלת נפש'.⁵ הנער מסכן את עצמו, לצורך הצלת האדם המבוגר.

ראשית נדון בסוגייה הנ"ל, וההשלכות המעשיות העולות ממנה. לאחר מכן, נראה האם מגפת הקורונה אכן עונה לקריטריונים של דיני פיקוח נפש. לבסוף ננתח הלכה למעשה, האם על הנערים להסתכן ולצאת למען המבוגרים.

לא תעמוד על דם רעך כנגד חיך קודמים

התורה בחומש ויקרא (יט, טז) מצווה אותנו: "לא תעמוד על דם רעך אָנִי ה'". הגמרא במסכת סנהדרין (עג, א) דנה בחיובים המעשיים העולים מפסוק זה. לבסוף הרמב"ם (וכן השו"ע) פוסק את דברי הגמרא, ואף מרחיב אותם:

הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חברו ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך".⁶

על כל אדם מישראל, מוטלת החובה להציל ישראלי אחר, ואם הוא אינו מציל הוא עובר בלאו. יש לשאול, האם המציל נדרש לסכן את חייו, על מנת להציל אדם אחר? בשאלה זו דנו רבים, ובמהלך המאמר נציג חלק מהדעות.

הגמרא במסכת בבא מציעא (סב, א) כותבת:

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבריך.

רבי עקיבא בדבריו (אשר נפסקו להלכה),⁷ מלמד אותנו עיקרון: 'חייך קודמים לחיי חבריך'. האם גמרא זו מהווה ראיה לכך, שכאשר ההצלה כרוכה בסיכון חייו של המציל, אין הוא נדרש להציל? הבה נתבונן בשיטות השונות:

להציל גם כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי

בתלמוד הירושלמי מסופר (בסוגריים מופעים דברי ה'פני משה' שם):

רבי אימי איתצד בסיפסיפה (ניצוד במקום סכנה הרבה). אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו (כלומר שנתייבש הימנו, ואין לו (לרבי אימי) אלא להכין לעצמו תכריכי המת). אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל, אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא (או אני אהרוג או אני נהרג, אני אלך ואציל אותו בכוח). אזול ופייסון, ויהבוניה ליה (והלך ופייס לאותן גזלנים, והניחוהו ונתנו אותו לידו).⁸

⁴ נקדים ונאמר שהנושא רחב מאוד, והנייר קצר מלהכיל את כלל המשתנים. נקודת המוצא היא שכאשר נער נדבק במחלת הקורונה, סיכוייו לחיות גבוהים משמעותית מאדם מבוגר. אין אנו לוקחים בחשבון את סיכויי ההידבקות, את מין הנדבק ומחלות רקע.

⁵ בנושא זה נשתברו קולמוסים ושאלות הלכתיות רבות, שחלקן יובאו במאמר זה.

⁶ רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פ' א, ה' יד. וכן שו"ע חו"מ שמירת נפש סימן תכו, סעיף א.

⁷ ראה ריטב"א ב"מ סב, א: "תדע דקיי"ל כר"ע", וכן המאירי שם, אשר פוסק את שיטת רבי עקיבא.

⁸ מסכת תרומות פ' ח ה' ד, מז, א.

על פי דברי הירושלמי, כתב ההגהות מיימוניות על דברי הרמב"ם דלעיל: "בירושלמי מסיק, אפילו להכניס עצמו לספק סכנה"⁹. ומסביר הכסף משנה על אתר,¹⁰ שהרמב"ם מדבר במצב "שהלה (הניצול) ודאי והוא (המציל) ספק", ולכן הוא נדרש להצילו.¹¹ על פי שיטה זו, אדם נדרש להציל את חברו, גם כאשר הדבר כרוך בסיכון עצמי. על פי גישה זו, התלמוד הבבלי חולק על התלמוד הירושלמי, והרי להלכה נפסק כתלמוד הירושלמי.¹²

אין להציל כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי

בספר 'איסור והיתר הארוך' (או"ה) מובא (שער נט),¹³ שמוטלת החובה להציל אדם אחר. אך הוא מסתייג בדבריו:

ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אף על פי שרואה במיתת חברו כדררשינן 'וחי אחיך עמך'. ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית.

על פי העיקרון של רבי עקיבא דלעיל, פוסק האו"ה, שכאשר ההצלה של השני כרוכה בסיכון עצמי, אין להסתכן ולהצילו. בנוסף, מדייק הב"ח בדברי הרמב"ם דלעיל: "הרמב"ם כתב ויכול להצילו וכו', דמשמע דדוקא בדאין ספק שיכול להצילו, אבל אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חברו".¹⁴

ה'פתחי תשובה' וכן ה'משנה ברורה', מביאים את דברי האו"ה להלכה,¹⁵ אך מוסיפים הזהרה שראוי לציינה: "אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך". מסתימת דברי הפוסקים, משמע כי אין גדר לסכנה העומדת בפני המציל, ונראה כי אף הסיכון הקטן ביותר, אוסר עליו להציל.¹⁶

מידת חסידות

ישנה גישת ביניים - מחד אין חובה להציל אדם כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי, ומאידך מידת חסידות להצילו.

⁹ דברי ההגהות הללו מופיעים בדפוס קושטא, ולא בדפוס וילנא, שנפוץ היום מאוד. לכן בחלק של המהדורות, דברי ההגהות הנ"ל לא מופיעות.

¹⁰ וכן מופיע בדבריו בב"י סימן תכו.

¹¹ ראוי לציין שרוב הפרשנים לא הבינו כך ברמב"ם, שהרי הרמב"ם היה צריך לכתוב זאת מפורשות כפי שכותב הסמ"ע על סיכון עצמי לצורך הצלת נפש (חו"מ סימן תכו): "הפוסקים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהן". וכן הב"ח חו"מ תכו.

¹² בשו"ת 'חוות יאיר' (סימן קמו) מובאים דברי הירושלמי הנ"ל להלכה.

¹³ איסור והיתר הארוך (ידוע בקיצור או"ה) הוא ספר על הלכות איסור והיתר. הספר מהווה מקור לרוב ההוראות שבפי כל הפוסקים שבהנהגת איסור והיתר. כך לדוגמה כתב רבי יונתן אייבשיץ בהקדמתו לספר כרתי ופלתי "ובפרט איסור והיתר הארוך שמפיו אנו חיים ממש בהוראת איסור והיתר". זהות מחבר הספר אינה ידועה, אך הוא חובר על ידי אחד מהקדמונים מחכמי אשכנז בקירוב בשנות המאה החמש עשרה. ישנן כמה השערות בדבר מחבר הספר, יש המייחסים אותו לרבי יונה אשכנזי.

¹⁴ כמו כן, ה'מנחת חינוך' (מצווה רצו) דן בסוגייה, ומעלה שכן צריך לנהוג, אולם סברתו שונה, וז"ל: "מצד הסכנה א"צ להכניס עצמו אפי' בספק סכנה עבור חברו, אף על פי שחבירו הוא בסכנה ודאי, כיון שהוא לא יעבור כלל רק עובר על לא תעמוד על דם רעך, א"כ כל המצות נדחין אפי' מפני ספק סכנה מחמת וחי בהם". אך לבסוף נשאר בצ"ע כיצד לנהוג בפועל, עקב דברי הירושלמי דלעיל.

¹⁵ פתחי תשובה, חו"מ סימן תכו, ב. וכן מ"ב או"ח שכת, ס"ק יט. וכן מובאת הפסיקה בשולחן ערוך הרב נזקי גוף ונפש, סעיף ז, וכן או"ח סימן שכת, סעיף ח, אך ללא ההסתייגות של הפ"ת והמ"ב.

¹⁶ בהמשך דברינו נראה (על פי דברי הרב עובדיה שו"ת יחיה דעת חלק ג, סימן פד), כי נקודת מוצא זו אינה מוחלטת, אך כך עולה מהלשון.

בשו"ת הרדב"ז מופיע המינוח 'מידת חסידות', בהקשר סיכון עצמי. נשאל הרדב"ז:¹⁷ "אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חברך". קיצוץ האיבר הוא ספק פיקוח נפש, ואילו הריגת האדם השני היא וודאית. האם יש להסתכן בספק פיקוח נפש, למען הצלת אדם אחר? לאחר הבאת המקורות השונים, פסק הרדב"ז: "איני רואה טעם לדין זה אלא מידת חסידות, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה".¹⁸

שאלה דומה נשאל ר' משה פינשטיין, ופסק על פי דברי הרדב"ז: "ואף שכתבתי דאף שאין האדם מחוייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל הצלת נפש חברו מ"מ רשאי... וגם הא מדת חסידות איכא אף לחתוך אבר של עצמו כדי להציל נפש ישראל, כדאיתא ברדב"ז".¹⁹

כמו כן, הנצי"ב בספרו 'העמק שאלה' דן בסוגייה,²¹ וכך פוסק:

אין מוכרח להלכה דדינא הכי אלא מדת חסידות הוא. והרוצה להחמיר על עצמו רשאי... והכא נמי לענין פיקוח נפש של חבירו רשאי למסור נפשו ואפי' באופן שאינו מחוייב עפ"י דין. מכל מקום הרוצה להחמיר רשאי והיינו עובדא דר"ש בירו' דתרומות. ולא דפליג על ר' יונתן בדינא. אלא החמיר ע"ע... להכי פירשו בספק ס"נ דעל פי דין ג"כ לא הי' מחוייב... להכניס עצמו בספק ס"נ אפילו היה עליה דאי אלא מצד מדת חסידות רשאי.²²

מסביר הנצי"ב, שהגמרא בירושלמי שהובאה לעיל אינה חובה הלכתית (כפי שהבין ההגהות מיימוניות) אלא מידת חסידות.

אם כן, ישנן שלוש שיטות, האם ישנה חובה למציל לסכן את חייו (ספק פיקוח נפש) למען הצלה וודאית של אדם אחר. יש הסוברים שחובה, יש הסוברים שאסור, ויש הסוברים שמידת חסידות לעשות כן.

תקופת התפרצות נגיף הקורונה

עתה נשוב אל ראשית דברינו. אם נבחן את הדברים, נראה כי אין בהירות כלל כי הנדון דידן משתייך אל דיני 'לא תעמוד על דם רעך', וברצוננו לדון בפרטים. בתחילה נעסוק בדין מבקש העזרה, האדם המבוגר - להלן הניצול, ולאחר מכן במסייע, הנער הצעיר - להלן המציל.

דין הניצול

ברצוננו לדון האם יציאת אדם מבוגר בתקופת הקורונה, הינה תחת הכותרת 'פיקוח נפש'. לפנינו נצבים שני משתנים שעלינו לבחון, על מנת להשיב על שאלה זו:

¹⁷ שו"ת הרדב"ז ג תרכז (א, נב).

¹⁸ נציין כי במקום אחר (שו"ת הרדב"ז ללשונות הרמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש פ' א ה' יד) כותב הרדב"ז: "אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל, עבר על לא תעמוד על דם רעך". לכאורה נראה כי התשובות הינן סותרות. ראה שו"ת יחיה דעת חלק ג סימן פד, וכן תשובת הרב יצחק זילברשטיין, קובץ אסיה, כרך סא, עמ' 5, יישובים אפשריים בדברי הרדב"ז.

¹⁹ שו"ת אגרות משה יו"ד חלק ב סימן קעד

²⁰ בהמשך דבריו כותב הרדב"ז שהמסכן את עצמו למען הצלת חברו, "הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחברים". אך נראה שר' משה פינשטיין קיבל את דברי הרדב"ז כפשטתם, ללא הסתייגותו. וראה הערה 18.

²¹ ספר זה הינו באור רחב על השאלות של רב אחאי גאון, שכתב הנצי"ב.

²² העמק שאלה קכט, ד.

1. זמן ההידבקות - האדם המבוגר עדיין לא נדבק במחלה. אם הוא יצא מהבית, ישנו סיכוי מסוים שיידבק. האם מצב זה נחשב פיקוח נפש, או שמא כל עוד האדם אינו חולה, אין הוא תחת הסטטוס פיקוח נפש?

2. סיכויי המוות - הסיכוי ליפול למשכב עקב נגיף קורונה, עומד אצל אנשים מבוגרים (בני 70 ומעלה) על כ-15%. כלומר, ישנו סיכוי של כ-85% שהאדם כלל אינו ימות מהמחלה.²³ האם סיכויים אלו, משנים את המעמד של החולה, ממעמד של פיקוח נפש וודאי, למעמד של ספק פיקוח נפש?

סיכויי המוות

תחילה נתייחס אל המשתנה השני - סיכויי המוות. בדיני תורה רבים ההכרעה ההלכתית קובעת, שהולכים אחר הרוב במקום שיש ספק.²⁴ אך לעניין פיקוח נפש כותבת הגמרא: "לא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב".²⁵ כלומר, גם כאשר הסיכויים הינם לטובת הניצול, עדיין צריך להצילו (גם אם זה כרוך בביצוע עבירות כגון חילול שבת), כי אין הולכים אחר הרוב בספק נפשות, וכן נפסק הלכה למעשה.²⁶ ומוסיפים תוס': "אומר ר", דהיינו טעמא דאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב משום דכתיב (ויקרא יח) 'וחי בהם' ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל".²⁷

אך יש לדון, שמא ההחמרה בספק פיקוח נפש הינה רק בדיני שבת, שחילולה נובע מדין 'וחי בהם' שמביא ר". אולם כאשר הנדון הינו הצלת חיים מטעם דין 'לא תעמוד על דם רעך', לסוברים שנדרשת מידת סיכון עצמי לצורך הצלת אדם אחר, אולי נדרש לחלק ולהעריך את סיכויי הניצול לשרוד על פי הרוב.²⁸

הר"ן בחידושו על מסכת סנהדרין (עג, א), כותב על דין 'לא תעמוד על דם רעך', וז"ל:

ואם תאמר וכיון שמצוה הוא להרוג הרודף כדי שיציל הנרדף למה לי קרא דלא תעמוד על דם רעך, פשיטא דהוא מצווה לטרוח בהצלתו כגון טובע בנהר או ליסטים באים עליו. י"ל דמקרא דניתן להצילו בנפשו לא שמעינן אלא במי שברור לו כשמש שהוא רוצה, להרגו ובכה"ג במי שברור לו כשמש שיטבע בנהר אם לא יצילוהו הוא דמחייב להצילו, אבל על ספק לא שמעינן מידי. מ"ה אתא קרא דלא תעמוד על דם רעך לומר שהוא מצווה לטרוח בו אף על הספק.

הר"ן לומד, שדין 'לא תעמוד על דם רעך' אינו מדבר רק במצב של פיקוח נפש וודאי, אלא אף במצב של ספק פיקוח נפש. עד כמה ניתן להרחיב את דברי הר"ן? כך מובא בשו"ת 'שבט הלוי':

דאין כוונת הר"ן על ספק פשוט דמחצה על מחצה דגם זה היינו שומעין משם, אבל מה דחידש הקרא דלא תעמוד דכולל ספק וספק ספיקא ואפילו ספק הרחוק שהוא בכלל חיוב דלא תעמוד, ולא דרך ספק אלא דרך ודאי דכך צורת המצוה, דמצוה לעשות כל טעדיקי שבעולם ובכל האמצעים, ואפילו על מיעוטא דמיעוטא של פק"נ.²⁹

²³ כלל הסטטיסטיקות בנושא נגיף הקורונה שבהן אנו משתמשים במאמר, נלקחו מתוך אתר worldometer, אשר אוסף נתונים מתחילת הופעת הנגיף. הנתון המוצג הינו שילוב ממוצע בין הגילים 70-79 (שם עומד הסיכון למוות על כ-8%), לבין גילאים 80 ומעלה, שם קופץ הסיכון לכ-22%. נציין כי הידע אודות המחלה מצומצם, כך שהנתונים עשויים להשתנות. אך העיקרון מוסכם - הסיכון של נער צעיר קטן משמעותית משל אדם מבוגר.

²⁴ דוגמאות לכך ניתן למצוא בגמרא בברכות (כח, א), כאשר נוכרי מעוניין להתגייר, אין חוששים שמא הוא מהאומות האסורות בקהל. וכן בפסחים (ט, ב), כאשר נמצא בשר, בשוק שרוב מוכרי הבשר בו הינם מישראל, הבשר מותר באכילה.

²⁵ מסכת יומא פד, ב.

²⁶ שו"ע או"ח, סימן שכט, סעיף ב.

²⁷ תוספות יומא פה, א, ד"ה "ולפקח הגל אינו".

²⁸ חילוק בין דיני פיקוח נפש דשבת לבין דיני פיקוח נפש של דין 'לא תעמוד על דם רעך' מופיעים בדברי הרדב"ז [שו"ת הרדב"ז ג, תרכו (א נב)]: "מה לסכנת אבר דשבת, שכן אונס דאתי משמיא ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת, אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חברו לא שמענו", ומרחיב עוד ע"ש.

²⁹ שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן קעד.

על פי דברי הר"ן והשבט הלוי, רואים אנו שיש להתנהג עם ספק פיקוח נפש, כפיקוח נפש ממש. הן בדיני שבת, והן בדיני 'לא תעמוד על דם רעך'. אומנם בדבריהם לא מוזכר בבירור האם המציל צריך לסכן עצמו אם לאו, אך לדעתנו אין זה משנה. נביא את דברי האו"ה דלעיל: "ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית".³⁰ הרי שאם הגדרתנו היא ספק פיקוח נפש דינו כפיקוח נפש, הרי שדיני ההצלה בפיקוח נפש חלים גם על מצב זה, ולסוברים שנדרשת מידת סיכון עצמי, גם במצב של ספק פיקוח נפש יש להציל תוך כדי סיכון עצמי.³¹ וכן עולה מלשון שבט הלוי "דמצוה לעשות כל מצדקי שבעולם ובכל האמצעים, ואפילו על מיעוטא דמיעוטא של פקו"נ". מכאן הראיה, שחולה קורונה מבוגר דינו כספק פיקוח נפש, ומוטלת עלינו החובה להצילו בכל האמצעים.

זמן ההידבקות - ספק סכנה עתידי

נשוב אל המשתנה הראשון - זמן ההידבקות. נדרש לדון, האם כאשר מצב הסכנה אינו לפנינו (כדוגמת הדבקות אפשרית במחלה), עדיין חלים דיני 'לא תעמוד על דם רעך'. האם מצב זה הינו ספק סכנה? אומנם עדיין אין פיקוח נפש בפועל, אלא עשוי להיות. כמו כן, יכול להיות שהנדון לא יבוא לידי פיקוח נפש. הפוסקים דנו כיצד יש להתייחס למצב שכזה:

הולכים אחרי הרוב

בשו"ת 'בניין ציון' מובא:

דכלל בידינו דאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ואין הולכין בפ"נ אחר הרוב, זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו, כגון בנפל עליו הגל דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא. אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש רק שיש לחוש לסכנה הבאה, בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא. דאל"כ איך מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מהדברים שצריכין להודות על שנצולו, ואיך מותר לכתחלה לכנוס לסכנה ולעבור על ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, אע"כ כיון דבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה הולכין אחר הרוב.³²

כלומר, כאשר הספק אינו מוטל לפנינו, אין להתייחס אל המקרה כאל ספק פיקוח נפש. היוצא מדבריו, הסכנה בהדבקות במחלה, אין לדון אותה כספק פיקוח נפש, אלא יש ללכת אחרי הרוב. קרי, אם הסיכוי להינצל מאותה מחלה גבוה מהסיכוי למות ממנה, הרי אז לא חלים דיני פיקוח נפש.

עתידי המצוי

אולם יש החולקים על דעתו של הבניין ציון. ה'חזון איש' (חזו"א) בחידושו, קובע שישנם מצבים שבהם גם סכנה עתידית עשויה להוות ספק פיקוח נפש. וז"ל:

אין החילוק בין איתא קמאן או ליתא קמאן, [כלומר, החילוק אינו בוודאי סכנת נפש לפנינו אם לאו (לאפוקיי דברי בניין ציון דלעיל)], אלא אם מצוי הדבר דבזמן שמתריאין עלה (אף שאין חולה בשעה זו קמן) משום חולי מהלכת הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר... אלא לא מקרי ספק פיקוח נפש

³⁰ ראוי לציין שדבריו של האו"ה במטרתם הראשונית, הניבו תוצאה הפוכה - אין להסתכן כלל, שהרי ספק פיקוח נפש כפיקוח נפש ממש. ויש להסתפק האם ניתן להשתמש בעיקרון זה, בשביל להגיע לידי סיכון עצמי. אולם נראה שהסברה כסברה רלוונטית גם לצד הנגדי.

³¹ אולם מצאנו בספר 'עמודי אור' (המחבר רבי יחיאל הלר 1814-1861, רב ליטאי. התפרסם כאחד מגדולי הדור למרות גילו הצעיר), שחובת הסיכון של המציל, הינה דווקא כאשר ההצלה וודאית, אך כאשר ההצלה מוטלת בספק, אין על המציל להסתכן. וז"ל: "דלא עדיפא ספק הצלת חברו מספק הצלת הבא להצילו". וכן זו היא סברה מסתברת, שהרי 'מאי חזית דדמא דידך סומק טפי'. אך מדברי הפוסקים לא עולה כדבריו, שלא מצינו חילוק זה כלל, ויחסינו אל ספק פיקוח נפש הוא כפיקוח נפש ודאי. על מנת ליישב את עיקרון 'מאי חזית' עם הסוגייה דלקמן, נדרש להסביר שבדין 'לא תעמוד על דם רעך', חידשה התורה שצריך להסתכן, אף במצב של ספק, והרי אלו גדריו הציווי.

³² שו"ת בנין ציון סימן קלו.

בדברים עתידיים שבהוה אין להם כל זכר, ובאמת שאין אני בקיאים בעתידות לפעמים שמה שחשבונם
ההצלה מתהפך לרועץ והלכך אין נדים בשביל עתידות רחוקות.³³

הנדון הוא עד כמה שכיח ההיזק. כאשר ההיזק והסכנה מצויים (ואינם עתידות רחוקות), הרי להתייחס
אל המצב כספק פיקוח נפש.³⁴ החזו"א משווה בין 'חולי מהלכת' - מחלה מתפשטת ומדבקת,³⁵ לבין
הגנה מפני אויבים שצרים על העיר. השוואה זו ניתנת למצוא גם כן בדברי ה'שמירת שבת כהלכתה',
ו"ל:

אדם בריא אשר יש חשש, שיחלה במחלה מדבקת שעלולה לסכן את חייו, מותר לחלל את השבת
בניסיון למנוע אותה... ומותר לעשות כן גם כאשר כלל לא בטוח, שהמעשה אמנם יעזור למנוע את
הסכנה.³⁶

ומביא שם בהערה (נט), שהביסוס לדבריו הוא על פי ההיתר להגן על העיר (תוך כדי חילול שבת), אף
אם הצרים עדיין לא באו. וכותב המשנה ברורה: "אעפ"י שלא באו עדיין מותר לבלוש כלי זיין לשמור
ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו, דאין מדקדקין בפק"ג".³⁷

נראה שעל פי דברי החזו"א והשש"כ, וכן על פי גדר ספק פיקוח נפש שהבאנו לעיל, האדם המבוגר
הינו תחת הגדר ספק פיקוח נפש. מסתבר שהציאה מביתו בתקופת מגפת הקורונה, כאשר ההיזק מצוי,
מציבה אותו תחת סכנת הידבקות שכיחה. וכן המחלה עצמה מהווה גורם לפיקוח נפש, כפי שהסקנו
לעיל על פי דברי הר"ן והשבט הלוי.

ראיה לדברינו מצאנו בדברי הרב יצחק זילברשטיין.³⁸ הרב דן בחובת רופאת ילדים בהריון לטפל בחולה
אדמת. סיכויי ההפלה והסיכון לעובר, כאשר אימו חולת אדמת, עומדים על כ-20%,³⁹ וצורת ההידבקות
דומה מאוד להידבקות בנגיף קורונה, על ידי חלקיקי רוק קטנים, המתעופפים בשיעול, עיטוש ונשיפה.⁴⁰
נקודת המוצא של הרב זילברשטיין היא, שאף שהרופאה עדיין לא נדבקה, עצם כניסתה למחלקת
אדמת מעמידה אותה במצב של ספק פיקוח נפש.⁴¹ נראה מדבריו כי אף שההדבקות היא עתידית,
וסיכויי המוות של התינוק אינם מוחלטים (בדומה לחולי בנגיף הקורונה), עדיין המצב הינו ספק פיקוח
נפש.⁴²

דין המציל

³³ חזון איש, אהלות סימן כב.

³⁴ דברים דומים מצאנו בדברי רבי עקיבא איגר (שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן ס), ו"ל: "דאף דאין אנו דנין אותו כעת
בכלל סכנה או ספק סכנה, מ"מ כיון דאיכא צד אפשרות לבא לזה קורא בלשון סכנה".

³⁵ עיין משנה תענית ג, ה.

³⁶ שש"כ פ' לב, ה' יג (וראה הערה נט). לאור רלוונטיות הנושא עקב התפרצות נגיף קורונה, נביא את דברי השש"כ במלואם: "ולכן
מותר להעביר במכונית לבית החולים מי שחלה במחלה מדבקת ואי אפשר להחזיקו בבית במקום מבודד עד לאחר צאת השבת, אף
אם הוא עצמו יצא מכלל סכנה, אלא שקיים חשש שהוא ידביק את בני ביתו, והם ויתכן שהם יבואו לכלל סכנה (כשאינן אפשרות
להוציא את בני הבית הבריאים מהבית). ומותר לעשות כן גם כאשר כלל לא בטוח, שהמעשה אמנם יעזור למנוע את הסכנה".

³⁷ או"ח סימן שכט, סעיף ו בדברי הרמ"א, ומש"ב שם, ס"ק טו.

³⁸ קובץ אסיה, כרך סא, עמ' 5.

³⁹ נתון זה מובא בתשובתו של הרב זילברשטיין, ועל פיו אנו מדמים את העולה מתשובתו לנגיף קורונה, שהאחוזים קרובים. ראוי
לציין שבאתר של משרד הבריאות מופיע, שכאשר ההדבקות הינה בשלושת החודשים הראשונים להריון, הסיכון להפלה ולמחלות
עומד על כ-85%.

⁴⁰ על פי הכתוב באתר משרד הבריאות על מחלה האדמת (Rubella).

⁴¹ יש לדון האם כניסה למחלקה מלאה בחולי אדמה, מקבילה ליציאה החוצה בהתפרצות נגיף הקורונה. מסתבר שבימי הסגר הראשוני
בתקופת שיא ההדבקה, הסיכויים להידבק היו גבוהים דיו על מנת להשוות בין המקרים.

⁴² מסקנת הרב היא שאין חובה מצד הרופאה ההרה לטפל בחולה, אך היא יכולה, וכלשון הרב זילברשטיין: "אם היא רוצה להתמסר
להצלת החולה מבלי לחשוב על מצבה אשרי חלקה!".

עד כה עסקנו בדינו של האדם המבוגר, הבה נדון בדינו של הנער הצעיר. הסיכון של נער בגיל צעיר לחלות בקורונה ולמות, עומד על כ-1%. לעיל נוכחנו לדעת שיש שלוש גישות, האם קיימת חובה להציל אדם אחר, תוך כדי סיכון חייו של המציל. לפי האסכולה הסוברת שאכן זו היא חובה, הרי שהנער מחויב לצאת במקום האדם המבוגר, מאחר שדינו כספק פיקוח נפש. והרי אנו מתייחסים אל ספק פיקוח נפש כפי שמתייחסים אל פיקוח נפש ודאי.

אך לדעה הסוברת שאסור להסתכן על מנת להציל נפש, לכאורה נראה שלא יצטרך,⁴³ ואף אסור לנער להעמיד עצמו בסיכון למען הצלת המבוגר. אך מסקנה זו איננה ודאית, וברצוננו לדון בדברים.

נשאל הרב עובדיה יוסף:

חולה כליות באופן רציני עד שנשקפת סכנה לחייו, האם רשאי חבר או קרוב משפחה לתרום לו כליה אחת מכליותיו כדי להציל חיי חברו, או מכיון שאפשר שיש בזה קצת סכנה לתורם, אין לו להכניס עצמו בספק סכנה אפילו על מנת להציל את חברו מודאי סכנה?⁴⁴

לאחר שהרב עובדיה דן בסוגיות ובמקורות, הוא הביע הסתייגות, הנוגעת לאלו הסוברים שאין להסתכן על מנת להציל אדם:

אולם באמת שנמסר לנו מפי רופאים מומחים ויראי שמים שדרגת הסיכון בהוצאת הכליה לאדם התורם, היא מועטת מאד, וכתשעים ותשעה אחוזים מהתורמים חוזרים לבריאותם התקינה. ולפי זה הרי כל מה שהסכימו הפוסקים הנ"ל שאסור להכניס עצמו בספק סכנה, זהו רק בספק השקול, מה שאין כן בנידון שלנו שבודאי שמצוה היא לתרום כדי להציל את חברו ממות בטוח.

מחדש הרב עובדיה, שגם אלו הסוברים שאין להסתכן, הרי הם מדברים כאשר מדובר שהסכנה 'שקולה' – בעלת אחוזי סיכון רבים. אך בנדון של תרומת כליה, הסיכויים ליפול למשכב עומדים על כ-1% (בדומה לנגיף קורונה). ועל כן פוסק הרב עובדיה:

ולכן נראה שהעיקר להלכה שמותר וגם מצוה לתרום כליה אחת מכליותיו להצלת חייו של אדם מישאל השרוי בסכנה במחלת הכליות. וראויה מצוה זו להגן על התורם אלף המגן. ומכל מקום בודאי שיש לעשות זאת רק על ידי רופאים מומחים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. והשי"ת ישלח דברו וירפא לכל חולי עמו ישראל, כאמור שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו.

וחזיא לאצטרופי הסוברים שסיכון עצמי לצורך הצלת נפש, הרי זו מידת חסידות.

סיכום

בראשית דברינו עסקנו בסוגיית 'סיכון עצמי לצורך הצלת נפש'. לאחר בירור השיטות השונות, התברר שישנן שלוש שיטות בדבר. יש הסוברים שחובה, יש הסוברים שאסור, ויש הסוברים שמידת חסידות לעשות כן.

לאחר מכן, דנו האם אדם מבוגר היוצא מביתו, בזמן התפרצות נגיף קורונה, יש לדונו תחת ספק פיקוח נפש. הובאו דברי השבט הלוי, "דכולל ספק וספק ספיקא ואפילו ספק הרחוק שהוא בכלל חיוב דלא תעמוד". ועל כן יש להתייחס אל מבוגר חולה קורונה, כאל אדם בספק פיקוח נפש, ועל כן לפעול על מנת להצילו, "ואין סומכין על הרוב".

אך התעוררה השאלה, האם ספק פיקוח נפש עתידי (כדוגמת הידבקות אפשרית במחלה), נדון כפיקוח נפש. בתחילה הבאנו את דברי הבניין ציון, הסובר שאין לדון פיקוח נפש עתידי כספק פיקוח נפש. אך הבאנו דברי החולקים עליו. החזו"א אשר מגדיר כי כאשר ההיזק והסכנה מצויים (ואינם עתידות

⁴³ לפחות לא מטעמי 'לא תעמוד על דם רעך'. ניתן שהנער יפעל מתוך 'ואהבת לרעך כמוך', 'והדרת פני זקן' ועוד. אך במצוות אלו אין חובה לסכן את החיים (שהרי נאמר 'וחי בהם'), דבר שאכן כרוך ביציאה החוצה בתקופת הקורונה.

⁴⁴ שו"ת יחווה דעת חלק ג, סימן פד.

רחוקות), הרי להתייחס אל המצב כספק פיקוח נפש. על פי הדברים הללו, נראה כי אדם מבוגר שעתידי לצאת לקניות בזמן התפרצות נגיף קורונה, הרי דינו כספק פיקוח נפש.

אולם אם כך הדברים, הרי שהנער נמצא גם הוא תחת ספק פיקוח נפש, אומנם קטן בהרבה משל המבוגר, אך עדיין קיים. הרי שלסוברים שאסור להסתכן על מנת להציל נפש, אסור לנער להיחלץ לעזרתו של המבוגר. אך הבאנו דברי הרב עובדיה, אשר פסק שבמקרה אשר ספק הסכנה קטן מאוד (בנדון שלנו כ-1%), אף הסוברים שאין להסתכן, מתירים זאת. כמו כן מצטרפים לדבריו הסוברים, שהסתכנות למען הצלת השני היא מידת חסידות.

הלכה למעשה - נראה שלא ניתן לחייב נער לבצע קניות ושלחיות עבור אדם מבוגר, אך בוודאי שאין לאסור זאת. והרי זו היא מידת חסידות ומצווה גדולה, "ושומר מצוה לא ידע דבר רע"⁴⁵.

נספח: הערות על המאמר⁴⁶

שיטת המשנה ברורה - ראשי להציל גם כאשר ההצלה כרוכה בסיכון עצמי

במאמר הצגנו כי ישנן שלוש גישות האם יש להציל אדם אחר, כאשר הצלה זו כרוכה בסיכון חיים: יש הסוברים שחובה, יש הסוברים שאסור, ויש הסוברים שמידת חסידות לעשות כן. לסייעת האוסרים צירפנו את המשנה ברורה, בדבריו בהלכות שבת. הרב מנשה סובר כי אין כוונתו שם לומר שיש איסור להציל אדם אחר תוך כדי סיכון, אלא אין חובה. אך אם האדם מעוניין, ראשי הוא לסכן עצמו לטובת הצלת האחר.

הרב מנשה הסיק זאת מדבריו המ"ב:

ומ"מ אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחיו קודם לחיי חבירו, ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקו דידיה מודאי דחברו. אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך.

את דבריו יש לחלק לשני חלקים, אשר מכל אחד מהם נלמד כי אין ההצלה איסור גמור, ואם ירצה אדם להסתכן ולהציל את חברו ראשי. וזו היא החלוקה:

"אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחיו קודם לחיי חבירו, ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקו דידיה מודאי דחברו" - המ"ב מביא כמקור לדברים אלו את פסיקת האו"ה דלעיל, אולם לשונו שונה מלשונו של האו"ה. וכך מובא באו"ה: "ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה". ואילו במ"ב מובא: "אם יש סכנה להמציל אינו מחויב (להציל)".⁴⁷ לאור ההבדל מסביר הרב מנשה, כי נראה שהבין המ"ב את דברי האו"ה, שאין הכוונה לאסור לגמרי את ההצלה תחת סיכון, אלא שאין לחייב לעשות זאת.⁴⁸

"אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך" - הוזהרה זו מופיעה בפסיקת הפתחי תשובה, ומביאה גם כן המ"ב. המימרא המובאת בדבריו: "המדקדק עצמו בכך בא לידי כך", מקורה במסכת בבא מציעא (לג, א).⁴⁹ שם קובעת המשנה, כי מי שהיו לפני שתי אבדות, אחת שלו ואחת של אביו, השבת אבדתו קודמת להשבת אבדתו

⁴⁵ קהלת ח, ה.

⁴⁶ בשבת פרשת אחרי מות-קדושים תשפ"א, העביר הרב מנשה שמרלובסקי שיעור בנושא הסתכנות לצורך הצלת האחר, תוך כדי התייחסות ישירה אל דברים המובאים בגוף המאמר. שתי נקודות אמר הרב בדבריו, ובנספח זה נביא אותן בקיצור.

⁴⁷ הבדל שכזה מצא הרב מנשה אף בדברי תוס' בשני מקומות בש"ס, במסכת יומא פב, א ד"ה "מה רוצח", אל מול דבריו תוס' סנהדרין עד, ב ד"ה "והא אסתר". ע"ש.

⁴⁸ נעיר שאין זו היא ההבנה הפשוטה בדבריו האו"ה, ודברי המ"ב הם פרשנותו לפסיקתו.

⁴⁹ בלשון שונה במקצת: "כל המקיים בעצמו כן - סוף בא לידי כך".

של אביו.⁵⁰ הגמרא דנה במקור דין זה, ומסבירה שהסיבה היא שכל אדם מחויב לשמור על ממונו, ובכך ימנע מעניות. אומנם מסתייגת הגמרא: "ואמר רב יהודה אמר רב: כל המקיים בעצמו כן - סוף בא לידי כך". ומסביר רש"י (ד"ה "כל"):

אף על פי שלא הטילו עליו הכתוב, יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכיח, ואם תמיד מדקדק - פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה, וסוף שיצטרך לבריות.

כלומר, על אף שמעיקר הדין ממונו של אדם קודם לממונו של חברו, "יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק (ממון) שלי קודם". וסובר הרב מנשה שכך היא דעתו של המשנה ברורה. אומנם מעיקר הדין אין חובה להסתכן (אף אם הסיכון קטן), אולם אין להרבות בדקדוק מה נחשב סיכון ומה לא. וכן אם רוצה אדם להציל למרות שמעיקר הדין אינו מחויב, ראשי.

אם כן, נראה שישנן ארבע גישות האם יש להציל אדם אחר, כאשר הצלה זו כרוכה בסיכון חיים: יש הסוברים שחובה, יש הסוברים שראשי, יש הסוברים שאסור, ויש הסוברים שמידת חסידות לעשות כן.

מגפת הקורונה כמלחמה לאומית

נקודה נוספת שהתייחס אליה הרב מנשה, היא סיכון בשעת מלחמה. ברור לפוסקים כי בעת מלחמה, גדרי הסתכנות למען הזולת משתנים לקולא, ויש לדון האם מגיפה מהווה כעין מצב מלחמתי. הרב מנשה הביא תשובה ארוכה של הציץ אליעזר,⁵¹ אשר סוקר את הסוגייה על בוריה. וממילא אם מגפה מוגדרת כמלחמה, הרי שמותר (ויש לומר שחובה) להסתכן למען האחר.

מלבד נושא המלחמה, הציץ הרב מנשה לדמות את הרופאים בעת התפרצות נגיף הקורונה אל שופטים, אשר עקב תפקידם נאלצים להסתכן ומתירה זאת התורה. הסברה של הציץ אליעזר לכך היא: "משום תיקון המדינה וצורך ההנהגה". כלומר לצורך ניהול תקין של החברה, יכולים (ואולי שמא חייבים) השופטים לסכן את עצמם. אפשר כי בעת התפרצות מגפה, הרופא חיוני מאוד לניהול המצב, ודינו כשופט. השלב הבא שהובא, הינו לטעון כי אף בני נוער בתקופת התפרצות הנגיף, מהווים סיוע רב להתנהלות של האנשים, וממילא תותר הסתכנותם "משום תיקון המדינה וצורך ההנהגה".

הרב מנשה אינו פסק האם הדברים דומים, אלא הציץ אפשרויות אלו ונותר בצ"ע.

⁵⁰ הכוונה היא שאינו יכול להשיב אלא אחת מהן, אך אם יכול להשיב את שתיהן מחויב להשיב את של אביו קודם (רמב"ם הלכות אבידה, פ' יב, ה' א).

⁵¹ שו"ת ציץ אליעזר, ח' י, ס' ק.